

INFORMATIONSSAMFUNDET

Den amerikanske sociolog Daniel Bell er især berømt for sin analyse fra 1973 af, hvordan samfundet var ved at udvikle sig til et "post-industrielt samfund", men han tillægges også ofte æren for at have formuleret begrebet "informationssamfundet" i 1979.¹ At Bells brug af begrebet fik betydning for begrebets gennemslagskraft er måske rigtigt, men ophavsretten kan han ikke tilskrives. Det afslører nogle få tasteslag og museklik, når man er inde i Googles database over digitaliserede bøger, verdens største digitaliserede tekstkorpus, og beder programmet Ngram Viewer om at skabe en figur, der viser frekvensen af "information society" i databasens amerikansk-engelske tekster. Her fremgår det, at begrebet kan findes i enkeltstående tilfælde så langt tilbage som i 1960'erne, at det så småt slår igennem i løbet af 1970'erne (målt i hyppighed overhalede det i 1978 begrebet "service society"), men for alvor slog an i 1980'erne – og i 00'erne var blevet næsten ligeså almindeligt i tekstkorpuset som "capitalist society."

Denne lynøvelse i *distant reading* bekræfter måske blot, hvad de fleste af os vidste i forvejen. Informationssamfundet er i løbet af de sidste 10-15 år, især under indtryk af de stormskridt som digital teknologi har gjort, blevet et hyppigt brugt begreb i samfundsdebatten, i videnskabens og i politikken verden, men også i hverdagen. Her bruges ordet som udtryk for, at vi mennesker står over for et afgørende nyt fænomen, der overflødiggør kendte medier og institutioner, og som tilsyneladende har potentiale til fuldstændigt at forandre alt fra samfundets grundlæggende strukturer og til dagligdagens praksisser. Hvad enten vi er på vej mod eller allerede befinder os midt i det, bruges informationssamfundet altså som en epokekarakteristik, som et begreb der rummer essensen af samfundet – på samme måde som bonde- eller industrisamfundet.

For historikere er periodiseringer et helt centralt værktøj, men vi ved også, at periodiseringer ikke er objektive eller uskyldige. De fokuserer vores blik på nogle forhold, men selvfølgelig ved at fravælge andre. Det gælder naturligvis også, når informationssamfundet bliver gjort til et epokekarakteriserende periodiseringsgreb. Det forudsætter, at information og informationshåndtering er de afgørende karakteristika ved vor tids samfund. Det har samfundsforskere diskuteret mindst siden Daniel Bells bog om "the coming of the post-industrial society", men det er en diskussion, som næsten råber på et historisk perspektiv: Kun et sådant kan give et dybere indblik i, hvorvidt det faktisk giver mening at bruge informa-

1 Jf. Mansell, Robin, Introduction, I samme (ed.): (2009) The information society. Critical concepts in sociology. Routledge, London, UK, note 2; her fra netversionen: [http://eprints.lse.ac.uk/23743/2/The_Information_Society_Intro_vol1_\(LSERO\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/23743/2/The_Information_Society_Intro_vol1_(LSERO).pdf) (30-03-17).

tionssamfund som epokalt begreb. Det er den ene spørgehorisont, der har været drivkraften bag dette temanummer.

Den anden spørgehorisont ligger i tæt forlængelse heraf, men kan også siges at være inspireret af den italienske liberale filosof og historiker Benedetto Croce ofte citerede diktum om, at al historie er samtidshistorie. Diskussionerne af informationshåndteringens helt centrale betydning i nutiden inspirerer naturligvis til at undersøge informationshåndtering før "informationsamfundet." Sådanne undersøgelser vil kaste nyt lys på historien, men samtidig tjene til at kvalificere forståelsen af nu- og fremtiden: Indsigt i, hvilken rolle informationshåndtering har spillet (og hvordan den har været praktiseret) historisk, kan hjælpe til at sætte vores samfund og dets udfordringer i perspektiv.

Den tredje og sidste spørgehorisont i dette temanummer er metodisk og sat af de nye digitale informationsteknologier. De er nemlig i fuld gang med at ændre de måder, vi arbejder på som historikere. Det illustrerede vores indledende eksempel med brugen af Google Books og Ngram Viewer: Med få klik kan vi danne os et overblik over begrebers kvantitative udviklingshistorie med basis i enormt kildemateriale i form af digitaliserede bøger. Vi gætter næppe heller meget forkert, hvis vi hævder, at de fleste historiske undersøgelser i dag begynder med nogle hurtige søgninger via Google (eller en af de konkurrerende tjenester). Det skyldes, at meget store tekst-, men også billed- og lyd-mængder nu er tilgængelige digitalt – og at stort set al ny tekst, billede og lyd siden 1990'erne er født digitalt. Historikere har siden 1970'erne udnyttet computerregnekraft i arbejdet med store datamængder inden for især økonomisk og demografisk historie. Men der er for længst udviklet programmer, der også gør det muligt at arbejde med kolossale datamængder, der ikke udgøres af tal. Også historikere er begyndt at kaste sig over *big data* med mulighederne for *distant readings* af kildemængder, som ikke engang store kollektive projekter kan gøre sig håb om at gennemgå med de traditionelle nære, tekstlæsningsstrategier (*close reading*, som det nok også vil blive kaldt på nudansk). Nogle historikere ser ligefrem analysen af *big data* som fagets fremtidige udviklingshovedvej (og redning) – mest markant nok David Armitage og Jo Guldi i deres både provokerende og inspirerende *History Manifesto* fra 2014 (se symposiet i *temp* 11). Så langt behøver man ikke at gå for at pege på, at digitaliseringen åbner endog meget interessante muligheder for historisk analyse, men også forudsætter at vi sætter os ind i de udfordringer, som følger med.

Temanummerets første artikel tager afsæt i den sidste af disse spørgehorisonter, og det faktum, at al ny data igennem de seneste årti er blevet skabt digitalt, og at det vil få stor betydning for fremtidens historikere, der som Niels Brügger fremhæver, skal bevæge sig rundt i et landskab, hvor kilderne er digitale og mange kun er digitale. Artiklen argumenterer for, at digitale kilder ikke er ens, men at man grundlæggende må skelne mellem digitaliserede, født-digitale og genfødt-digitale kilder. Brügger diskuterer særligt en type genfødt digitalt materiale, nemlig arkiveret web, ikke mindst med henblik på de konsekvenser dette mate-

TEMP SOM WORDCLOUD – OM FORSIDEILLUSTRATIONEN

Temanummerets forsideillustration er en wordcloud over temanummerets artikler – dvs. en visualisering af artiklerne som data. Wordclouden fremhæver de oftest forekommende ord og skaber på denne måde et umiddelbart overblik over store mængder af data. Andre former for visualisering findes som heat maps, netværkskort, 3D-projektioner, diagrammer med søjler eller linjer. Hvor kortene og 3D-projektionerne bygger på mere komplekse databaser, så er diagrammer og wordclouds simple, forstået på den måde at de er baseret på lister. For wordcloudens vedkommende er der tale om en liste i to kolonner: ord og antal forekomster. Den grafiske bearbejdning af listen fremhæver antallet af hvert ords forekomst i størrelsen på ordet: jo flere forekomster af ordet i teksten, desto større ord. Størrelsen fænger og signalerer om ikke væsentlighed, så i hvert fald hyppighed. De iøjnefaldende ord vil vi umiddelbart betragte som gennemgående og signifikante og anse for et hurtigt, men dog noget nødtørftigt overblik.

Læseren – og betragteren af temanummerets wordcloud – vil dog hurtigt undre sig: for hvad med alle småordene, årstal og tegn? I de gængse wordcloud-programmer findes automatiske udrensninger af de mest almindelige stopord (altså netop småord som præpositioner, konjunktioner og lignende). Men ikke alt kommer med og navnlig ikke når der er tale om andre sprog end lige netop hovedsprogene. Med dansk materiale anvendt i engelsksproget software er man derfor nødsaget til at foretage en manuel, "quick-and-dirty" redigering af data, så de indholdstomme ord ikke kommer til at dominere ('og', 'at', 'har' etc.). En øvelse, som i dette tilfælde er blevet kompliceret af, at der skulle fjernes stopord, hjælpe- og modalverber på både engelsk, dansk og svensk. Til gengæld leverer internettet righoldige tilbud af software, som fx wordclouds.com, som er brugt til temanummerets wordcloud.

Der er således en række metodiske spørgsmål, som man må stille sig selv, når man ser en wordcloud, og hvis man ønsker at anvende den som en visualisering af datamateriale. Overblikket gives på bekostning af detaljen, og ønsker man at undersøge disse, så kan det være mere hensigtsmæssigt at vælge den traditionelle kolonneform. Listerne kan naturligvis fremlægges, men her er problemet, at ikke alle wordcloud-programmer giver mulighed for at komme til den bagvedliggende liste.

Disse metodiske forbehold skal ikke skygges for, at en wordcloud kan være et godt hjælpemiddel for historikeren. Arbejder man fx med begrebshistoriske kortlægninger, kan wordclouden hurtigt give en foreløbig fornemmelse af en stor tekstmængdes semantiske felt. Dermed opnår man både idéer til nye undersøgelser, men bestemt også hjælp til at kontrollere repræsentativiteten af de undersøgelser, som begrebshistorikere traditionelt har lavet på mere beskedne tekstmængder, fordi "close reading" (som modsætningen til "distant reading" i digital humanities) er meget tidskrævende. Det ene udelukker naturligvis ikke det andet, og digitalt baserede metoder er for historikere måske ofte snarere et vigtigt supplement end et alternativ til de metoder, som de fleste af os traditionelt er trænet i at bruge.

riales særlige karakteristika har for dets brug som kilde. I sit bidrag tager Peter Webster udgangspunkt på i det paradoks, at mens al data i dag skabes digitalt, så er det faktisk ældre perioders kildemateriale, der mest massivt er blevet digitaliseret. Dette er dog ved at ændre sig, fordi stadig mere kildemateriale er født digitalt og webarkiverne bliver udbygget.

De næste artikler belyser gennem eksemplariske studier, hvordan statslige myndigheder producerer og bruger information. Helene Castenbrandt sammenligner den svenske stats håndtering dysenteri-epidemien i 1772-73 og den spanske syge 1918-19 både gennem informationsspredning og -indsamling og praktiske tiltag. Centralt i analysen står, hvilke aktører, der havde de centrale roller og hvorfor, men også udviklingen i forholdet mellem synet på individ og kollektiv. I Andreas Marklunds bidrag er emnet den overvågning af borgerne, som forskellige informationsteknologier har muliggjort for staten. Det belyses gennem den danske statstelegraf i anden halvdel af 1800-tallet, hvor censur og dermed overvågning var på plads fra første færd. I hvor høj grad staten så faktisk udnyttede telegrafiens kontrolmuligheder diskuteres med afsæt i grundige kildestudier. Den moderne velfærdsstat er en storproducent og -forbruger af information, når den servicerer, men også kontrollerer og former sine borgere. Cecilie Bjerre, Jacob Knage Rasmussen og Stine Grønbæk Jensen argumenterer med børneforsorgen som eksempel for, hvordan myndighedernes informationsindsamling også bruges til at konstruere og opretholde sociale kategorier, men deres artikel går også et markant skridt videre ved at behandle, hvad der sker, når information, som er fremstillet med henblik på behandling og styring, bliver tilgængelig for de mennesker, som informationer blev skabt for at styre.

De følgende artikler anlægger et kulturhistorisk perspektiv, forbundet til et af de andre udtryk, der ofte anvendes i den nutidige debat, når emnet er information: videnssamfundet. Jens Bjerring-Hansen behandler med Jacob Bircherod som eksempel den lærde vidensproduktion i 1700-tallet. I Holbergs meget store skygge har den levet med et typisk dårligt eftermæle, men Bjerring-Hansen fremhæver med Bircherod, hvordan de lærde pragmatisk forsøgte at skabe orden i en hastigt voksende bestand af viden, og at disse bestræbelser har påfaldende paralleller til vor tids bestræbelser på at håndtere den voldsomme informationstilvækst. Opfattelsen af at leve i en tid præget af det, vi nu kalder *information overload* var også det bærende salgsargument, da *Illustreret Tidende* blev lanceret i 1859. Laura Skouvig viser i sin artikel, hvordan bladets redaktion skabte et forestillet behov for information der skabte overblik i tidens malstrøm af begivenheder, og med retorisk genre teori som analytisk greb hvordan forskellige genrer formede informationerne, men også at redaktionens forståelse af, hvad information var, ændrede sig flere gange inden bladet gik ind i 1924. Marie Simonsen analyserer tre danske 1900-tals eksempler på det, der siden oplysningstiden har været anset for videnssamfundets vel vigtigste og fornemste genre: universalleksikonet, der iflg. det klassiske oplysningsideal samler tidens viden i en for lægmand for-

ståelig form. I sin analyse anlægger Simonsen et materialitetsperspektiv, idet hun bruger bogsiden som kilde til at vise, hvordan *Salmonsens Konversationsleksikon*, *Lademanns Leksikon* og *Den Store Danske Encyclopædi* udtrykker hver sin tids informations- og kundskabsidealer, men også med blik for at værkerne indgik i en markedsdrevne kultur.

Temaet afsluttes med Jens Christensen bidrag om informationssamfundet i historisk perspektiv, der både adresserer den første spørgehorisont, vi anslog ovenfor: Markerer informationssamfundet, som det har udviklet sig siden 1960'erne (eller senere), et historisk nybrud af epokeskabende karakter? Christensen tager afsæt i, at alle samfund naturligvis udvikler og anvender information, men behandler mere systematisk staten og markedets afgørende roller i denne proces siden 1500-tallet og peger på, hvordan informationshåndtering ændrer afgørende karakter med fremvæksten af det moderne industrisamfund med dets videnskabeligt funderede virksomheder og statsforvaltninger. Om de sidste ca. 50 års teknologiske udvikling har ført os hinsides det moderne industrisamfunds afgørende kendetegn diskuteres via en behandling af de vigtigste positioner i debatterne om informationssamfundet siden 1960'erne.

Denne indledning er skrevet af redaktionsgruppen bag nummeret bestående af Jens Bjerring-Hansen, Niels Brügger, Jens Christensen, Per Klüver, Caroline Nyvang, Laura Skouvig og Nils Arne Sørensen.